

Gimnazjum jezuickie w Kalksburgu i jego polscy uczniowie (1856–1938)

ABSTRAKT

SŁOWA KLUCZOWE
jezuici, Kalksburg,
internat, gimnazjum,
nauka religii, Polacy

Założone w 1856 r. gimnazjum jezuickie w Kalksburgu szybko stało się wizytówką edukacyjną monarchii Habsburgów, ponieważ było szczególnie popularne wśród arystokracji i niższej szlachty. Ta instytucja, która uzyskała „prawa publiczne” w 1891 r., oprócz edukacji i formacji religijnej, kładła duży nacisk na wychowanie fizyczne. Ogromny ogród z placami zabaw i boiskami sportowymi stwarzały dogodne warunki do ćwiczeń o każdej porze roku. Dzięki swemu „konwiktowi” (czyli internatowi) gimnazjum posiadało uczniów, którzy pochodzili z różnych odległych stron: przed 1918 r. do Kalksburga przybywali uczniowie z całego imperium Habsburgów, a nawet spoza niego. Co ciekawe, upadek monarchii spowodował jedynie małe zmiany w strukturze społeczności uczniowskiej, z wyjątkiem polskich studentów, których liczba znacznie spadła. Szkoła dbała również o kultywowanie edukacji w języku ojczystym uczniów, aby ci, którzy byli do tego przygotowani, mogli również się uczyć języka polskiego.

Wprowadzenie

Po rozwiązaniu zakonu jezuitów w 1773 roku przez kolejne dziesięciolecia obowiązywał zakaz jego działalności w obrębie monarchii Habsburgów, który został zniesiony w 1820 roku, choć i wtedy zakon mógł się osiedlać tylko w Galicji. Dopiero przed końcem tej dekady pozwolono jezuitom się osiedlać również

SPI Vol. 23, 2020/3
ISSN 2450-5358
e-ISSN 2450-5366
DOI: 10.12775/SPI.2020.3.007
Nadesłano: 06.07.2020
Zaakceptowano: 30.07.2020

w innych prowincjach. W Innsbrucku przejęli wtedy zarząd miejscowego gimnazjum. Od drugiej połowy XVIII wieku stopniowo jezuici coraz częściej zajmowali ważne pozycje. Najpierw założyli szkołę średnią w czeskim mieście Mariaschein (obecnie Bohosudov), następnie, będąc w korzystnej sytuacji stworzonej przez konkordat (1855), uruchamiali kolejne szkoły z internatem, m.in. w Kalksburgu, Dolnej Austrii (Collegium Immaculatae Virginis) i Feldkirch, Vorarlberg (Stella Matutina) w 1856 roku oraz w Kalksoca (Stephaneum) na Węgrzech w roku 1860 (Pfleger 1997: 123–125, 173–175; Bülow 1901: 51–55).

Jezuicka szkoła z internatem w Kalksburgu zasługuje na uwagę także polskich badaczy historii edukacji, ze względu na obowiązujący w imperium obowiązek nauki szkolnej. Na podstawie źródeł dotyczących historii szkoły oraz wcześniejszych prac, podejmowanych w ramach badań własnych¹, w niniejszym tekście zostanie przedstawiony możliwie szeroki obraz funkcjonowania szkoły od jej założenia aż do rozwiązania w 1938 roku, ze szczególnym uwzględnieniem jej polskich aspektów².

Założenie szkoły i krótki rys historyczny

W 1853 roku jezuici przybyli do Wiednia, gdzie już wcześniej prowadzili szkołę. Ponownie pojawiła się bowiem tutaj możliwość działalności edukacyjnej, promowana przez wiodące środowiska społeczne. W Kalksburgu pod Wiedniem sprzedawano w tym czasie posiadłość z willą, należącą niegdyś do jezuitów, co odpowiadało ich zamysłom: projektowana szkoła nie tylko miała działać niedaleko granic stolicy, ale jednocześnie miała być usytuowana w bliskości z naturą. Inicjatywę założycielską wspierał kardynał wiedeński Othmar von Rauscher, nakłaniając do jej poparcia cesarza Franciszka Józefa I. Dzięki wsparciu finansowemu cesarza, można było wkrótce

¹ Badania te były możliwe dzięki stypendium przyznanemu przez Węgierską Komisję Stypendialną, Collegium Hungaricum, Wiedeń. Zdjęcia wykorzystano za zgodą Archiv der Österreichischen Provinz der Gesellschaft Jesu (Archivum Provinciae Austriae Societatis Iesu, AASI).

² Więcej o węgierskich aspektach historii szkoły innym opracowaniu (zob. Rébay 2010). Niniejsze opracowanie stanowi przeredagowaną i uzupełnioną wersję tego artykułu.

sfinalizować decyzję o zakupie nieruchomości. Wielu innych członków rodziny Habsburgów, m.in. były cesarz Ferdynand I i jego żona, przekazywało darowizny na ten cel. Hojne datki nadchodziły od wielu innych członków elit społecznych (Schmid 2006: 13, 16; Bülow 1901: 63–65, 71–74; *Das Kollegium...* 1906: 3–10, 19–21).

Po podpisaniu umowy zakon rozpoczął przebudowę willi, z czasem powiększając nieruchomość o kolejne zakupy. W następnych latach budynki wielokrotnie rozbudowywano i remontowano, aby sprostać potrzebom szkoły z internatem i oczekiwaniom ojców jezuitów. Pierwszą fazę przebudowy zakończono w 1860 roku, jednak pożar szkoły w roku 1875 spowodował znaczne straty. Aby zapobiec podobnym katastrofom, jeszcze przed 1890 rokiem wprowadzono w szkole ogrzewanie parowe, a w samym budynku umieszczono hydranty przeciwpożarowe. W połowie lat dziewięćdziesiątych XIX wieku miała miejsce kolejna wielka przebudowa, wtedy też szkoła z internatem uzyskała swój ostateczny kształt (Schmid 2006: 17–20; *Das Kollegium...* 1906: 11–13).

Zdjęcie 1: Widok szkoły z internatem na przełomie wieków

Źródło: AASI KK Photosammlung.

Już w październiku 1856 roku uruchomiono dwie pierwsze klasy szkoły średniej, razem liczące 68 uczniów. W następnych latach stopniowo otwierano nowe, aż do momentu, gdy szkoła osiągnęła komplet ośmiu klas. Wtedy jeszcze zakon nie ubiegał się o status szkoły publicznej, przede wszystkim nie chcąc rezygnować z niezależności, ale także nie mogąc (a nawet nie starając się) jeszcze sprostać warunkom, takim jak wymagane od nauczycieli państwowe wykształcenie wyższe. Szkoła nie miała więc pozwolenia na przeprowadzanie egzaminu maturalnego: pierwsi kończący ją uczniowie zdawali egzaminy końcowe w wiedeńskim Theresianum w lipcu 1863 roku (Apponyi 1931: 31, 36–37). W następnych dziesięcioleciach, aż do roku 1897, zdawali egzaminy w tej samej instytucji (Schmid 2006: 19). Po założeniu szkoły utworzono również oddziały przygotowujące do nauki w jej murach (nauka w nich trwała jeden rok lub dwa lata). Przyjmowano do nich uczniów z niewystarczającą znajomością języka niemieckiego lub tych, którzy mieli braki w wykształceniu podstawowym (*Das Kollegium...* 1906: 10).

W latach siedemdziesiątych XIX wieku na podstawie dekretu państwowego zakon musiał zatrudnić dyrektora, który miał być nauczycielem z dyplomem akceptowanym przez władze państwowe. Ponieważ jezuita nie mieli w swoich szeregach takiej osoby, mianowali na to stanowisko kapłana diecezjalnego. Oprócz ks. dra Josefa Beny (1877–1883), za pracę edukacyjną i dydaktyczną odpowiadał jezuitski prefekt studiów. W latach osiemdziesiątych XIX wieku stopniowo zaczęła się jednak wysuwać na pierwszy plan kwestia uzyskania przez szkołę statusu publicznego. Ze względu na rosnące znaczenie matury miało to uprościć sytuację uczniów, a ponadto szkoła liczyła na to, że w wyniku takiej decyzji wzrośnie liczba zapisujących się do niej uczniów. Jednak w trosce o zachowanie duchowości szkoły, która winna się opierać na *Ratio Studiorum* (zgodnie z którym formacja religijna pozostawała w centrum nauczania, a postawa chrześcijańska determinowała całą edukację szkolną), a także przypuszczając, że świeckie studia uniwersyteckie mogą wyrzucić niekorzystny wpływ na jezuitów, kilku nauczycieli w zakonie – zwłaszcza starszych – było przeciwnych tej zmianie. Przeszkodą w nadaniu szkole statusu publicznego były też kiepskie relacje między tą instytucją (i zakonem jezuitskim w ogóle) a liberalnym rządem. Ponadto obecność Heinricha Abla SJ, charyzmatycznej, choć jednocześnie wyraźnie atakowanej postaci związanej z ruchem katolickiej odnowy, który był nauczycielem

winni posiadać dyplom ukończenia studiów, musieli być zatrudnieni w odpowiedniej liczbie i proporcjach, a szkoła winna posiadać niezbędne zasoby i dostosować się do państwowego programu nauczania (Schmid 2006: 23, 68, 86; *100 Jahre...* 1956: 15; Bülow 1901: 66–68; *Das Kollegium...* 1906: 17–23). W roku 1893/94 otwarto drugi konwikt, co pozwoliło szkole mieć odtąd ponad 350 uczniów. W ten sposób placówka utraciła jednak nieco na elitarności. W drugiej szkole z internatem pobierano niższe czesne; była ona też gorzej wyposażona. Istniała do końca roku szkolnego 1919/20, kiedy to została zamknięta ze względu na spadek liczby chętnych i prawdopodobnie również z powodu trudności finansowych (Schmid 2006: 20, 25).

Zdjęcie 3: Zdjęcie grupowe z roku 1893/94. W drugim rzędzie, pośrodku stoi hrabia Stanisław Konarski⁴

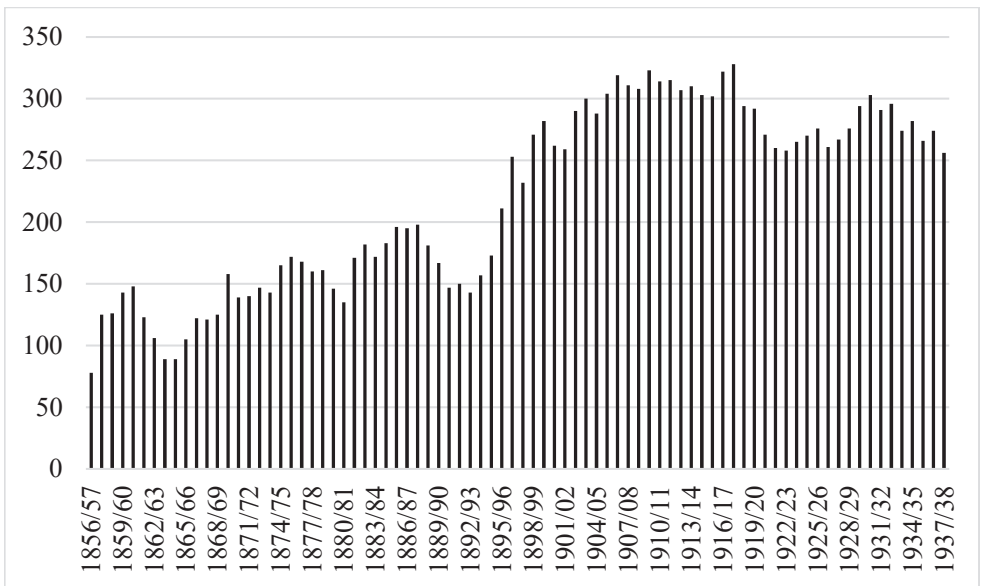

Źródło: AASI KK Photosammlung.

⁴ Hrabia Stanisław Konarski studiował w Kalksburgu w latach 1889–1897 (AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2).

Lata wojny przyniosły zmiany w życiu szkolnym: liczba uczniów stopniowo zmniejszała się w związku z niższą rekrutacją w okresie trwania działań wojennych. W latach 1917/18 liczba uczniów w dwóch najstarszych klasach znacznie spadła, ponieważ część uczniów klasy piątej została wcielona do armii. Mimo narastających trudności finansowych, szkoła jednak nadal funkcjonowała i w miarę swoich możliwości brała udział w wysiłku wojennym (*Jahresbericht* 1915: 121; *Jahresbericht* 1918: 61–64, 70; Schmid 2006: 25).

Wykres 1: Liczba klasyfikowanych uczniów szkoły publicznej (1856/57–1937/38)

Źródło: Schmid 2006: 95; *Jahresbericht* 1894–1938.

Gimnazjum nadal funkcjonowało po rozpadzie monarchii Habsburgów w 1918 roku, a po stosunkowo niewielkim początkowym spadku, liczba uczniów utrzymywała się na nierównym poziomie (wykres 1). Kilka pierwszych lat to przede wszystkim trudności finansowe, głównie związane z opłatami za ogrzewanie, oświetlenie czy gastronomię. Jednak już pod koniec lat dwudziestych XX wieku zarząd szkoły stać było na remont, a lata prosperity skończyły się dopiero wraz z anszlusem Austrii. Rok szkolny 1937/38 zakończył się tak samo jak zwykle. Latem szkoła została jednak pozbawiona statusu szkoły publicznej, co doprowadziło do jej zamknięcia. Rodzice musieli ponownie zapisać dzieci do szkół państwowych. Szkołę

z internatem zajęła policja, a pozwolenie na rezydencję na jej terenie miało tylko kilku księży. Jezuiti otrzymali pozwolenie na ponowne uruchomienie placówki dopiero w 1947 roku.

Szkoła średnia w Kalksburgu działa do dziś, choć nie zarządza nią już zakon jezuitów, lecz Stowarzyszenie Szkół Zakonnych w Austrii (Vereinigung von Ordensschulen Österreichs). Szkoła nadal upatruje swoje źródła w duchowości św. Ignacego (Schmid 2006: 26–29, 73; *100 Jahre...* 1956: 36–37; *Kollegium Kalksburg* b.d.). W 1993 roku, kiedy budynek szkoły polskiej w Wiedniu okazał się za mały, przeniesiono ją do jednego ze skrzydeł gimnazjum w Kalksburgu. W ramach tej zmiany dzieci podlegające obowiązkowi szkolnemu (7–15 lat), uczące się w szkołach austriackich, uzyskały możliwość uczestniczenia w obowiązkowej nauce języka polskiego, co dało im szansę kontynuacji nauki w kraju pochodzenia⁵.

Praca pedagogiczna szkoły

Edukacja religijno-etyczna

Kluczowym zadaniem szkoły z internatem w Kalksburgu pozostawała edukacja oparta na etyce religijnej. Aby duchowość katolicka mogła się szerzyć w jej murach, szkoła przyjmowała w swoje szeregi wyłącznie uczniów wyznania katolickiego. Katolicki światopogląd dominował więc w edukacji i nauczaniu, a instytucja miała na celu dać swoim uczniom solidne, katolickie podstawy ideologiczne. Jej celem było wychowanie dzieci i młodzieży na katolików z przekonania, którzy jako dorośli będą żyć zgodnie z nauczaniem Kościoła, tym samym przyczyniając się do realizacji jego celów (*Jahresbericht* 1897: 86–87; *100 Jahre...* 1956: 14–15). Wizyty przywódców kościelnych, nie tylko z okazji sprawowania sakramentu bierzmowania, przyczyniły się do utrzymania trwałych i intensywnych relacji z Kościołem katolickim jako instytucją. Uderzające jest, jak często nuncjusz papieski składał wizyty w Kalksburgu, co niewątpliwie wynikało z powołania zakonu (tzn. służenia papieżowi)⁶.

⁵ Szkoła oferowała im następujące przedmioty: język polski, historia, geografia, matematyka, kultura i literatura polska, teatr, muzyka i sztuka (Schmid 2006: 128).

⁶ Zob. np. *Jahresbericht* 1894: 68; *Jahresbericht* 1895: 67; *Jahresbericht* 1905: 171; *Jahresbericht* 1925: 17.

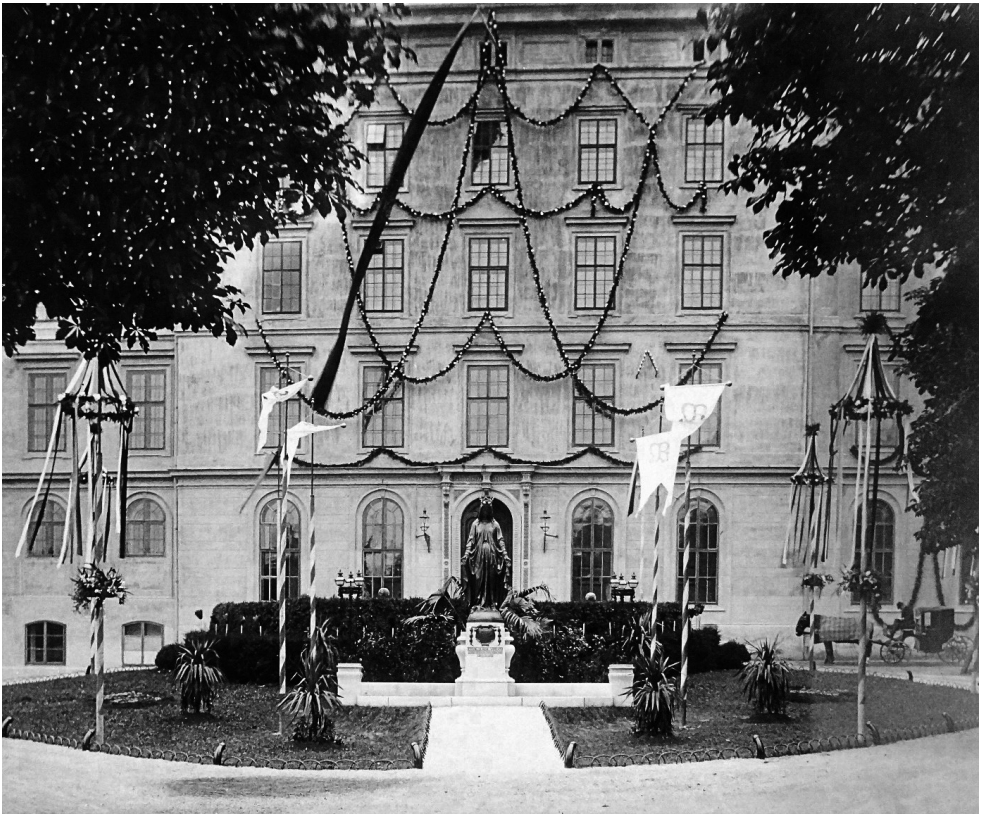
Gimnazjum, konwikt i probostwo miały swoje własne kaplice. W sumie cztery kaplice służyły adoracji, modlitwie i odprawianiu mszy świętych. Do dziś nie zachowała się tylko kaplica Anioła Stróża (*Schutzengelkapelle*). Po wielkiej epidemii odry w 1899 roku, która przebiegła bez ofiar, ówczesny przełożony, ks. Christian Kiehl SJ, kazał ją wybudować w podziękowaniu Bożej Opatrzności. Wielokrotnie przebudowywano natomiast kaplicę gimnazjalną (*Kollegskapelle*), która była równocześnie kaplicą domową ojców jezuitów, a swój obecny kształt uzyskała w 1896 roku. Również kaplica konwiktorska (*Konviktskapelle*) była kilkakrotnie przebudowywana i przenoszona, ponieważ jako miejsce odprawiania mszy szkolnych musiała pomieścić całą społeczność uczniowską (tego rodzaju msze odbywają się tam do dziś). Nad ołtarzem głównym widzimy obraz Matki Boskiej Niepokalanej, patronki szkoły z internatem. Zgromadzenie Księży Marianów miało swoją osobną kaplicę zakonną: (*Kongregationskapelle*). Widzimy tu obraz Matki Bożej Trzykroć Przedziwnej (*Mater ter admirabilis* – zob. zdjęcie 5), a także tzw. ołtarz Napoleona I (*Napoleonaltar*), który został wzniesiony podczas jego wygnania, przed którym Napoleon III przyjął swoją pierwszą Komunię Świętą (*100 Jahre... 1956: 20–25*).

Praktyka religijna przenikała codzienne życie szkoły: dzień rozpoczynał się i kończył modlitwą. Uczniowie byli zobowiązani do codziennego uczestniczenia we mszy świętej. Zachęcano ich też do regularnego spowiadania się i jak najczęstszego przyjmowania Eucharystii. Każdej jesieni, niedługo po rozpoczęciu roku szkolnego, uczniowie uczestniczyli w kilkudniowych rekolekcjach. W tym czasie nie mieli zajęć, uczęszczali bowiem na wykłady zaproszonych księży jezuitów, doświadczonych w prowadzeniu rekolekcji, a także mieli możliwość medytacji w ciszy (*100 Jahre... 1956: 25–27; Jahresbericht 1896: 77; Jahresbericht 1924: 17; Jahresbericht 1931: 13*). Na terenie szkoły organizowano też pierwszą komunię świętą dla uczniów wydziału przygotowawczego i klasy I, a także sakrament bierzmowania dla starszych uczniów.

Ważnym elementem edukacji religijnej była pobożność maryjna. Przed głównym budynkiem szkoły wita zwiedzających figura Niepokalanej Dziewicy (zob. zdjęcie 4). Główne święto szkoły, tj. Uroczystość Niepokalanego Poczęcia, obchodzono 8 grudnia. Ks. Franz X. Widmann SJ wprowadził święto *Mater ter admirabilis* w 1881 roku. Początkowo dzień ten obchodzono 1., a następnie

6. stycznia (*100 Jahre...* 1956: 23, 25). Co roku członkowie zgromadzenia organizowali pielgrzymki do sanktuarium maryjnego w Enzersdorfie. Natomiast po egzaminie końcowym uczniowie VIII klasy na ogół składali podziękowania w Mariazell (Schmid 2006: 24).

Zdjęcie 4: Figura Maryi przed głównym budynkiem szkoły (1906)

Źródło: AASI KK Photosammlung.

Zgromadzenie Maryi, szkolne stowarzyszenie modlitewne zrzeszające 10 uczniów, założono 8 grudnia 1857 roku z polecenia rektora szkoły, ks. Ludwiga Boetmanna SJ. Jego celem było pogłębianie życia duchowego i działalności apostołskiej za przykładem Najświętszej Maryi Panny, a także pielęgnowanie i szerzenie jej kultu. Zgromadzenie postrzegano jako społeczność elitarną, do której nie każdy miał prawo przystąpić. Trzeba było wyróżniać się na polu praktyk religijnych i przestrzegania zasad moralnych, ale również

pod względem wyników nauczania. Z czasem zgromadzenie przekształcono w Wielkie Zgromadzenie Maryi, w związku z utworzonym dwa lata później Małym Zgromadzeniem Maryi dla klas I–IV. W 1895 roku utworzono trzecie zgromadzenie dla uczniów zamieszkujących w drugim w internacie. Zgromadzenia Maryi działały jako stowarzyszenia zarządzane przez wybrany przez członków korpus oficerski. Wśród prefektów przewodniczących Wielkiemu Zgromadzeniu Maryi znaleźć można polskich uczniów. Na podstawie relacji z 1907 roku to zaszczytne zadanie powierzono też hrabiemu Władimirowi Grocholskiemu, który objął urząd 8 grudnia 1874 roku, Ludwikowi Dembińskiemu (21.06.1880), Heinrichowi Dembińskiemu (20.06.1883) i szlachcicowi Eduardowi Byszewskiemu (25.06.1902).

Zdjęcie 5: Kaplica zgromadzenia z obrazem *Mater admirabilis* (rok nieznany)

Źródło: AASI KK Photosammlung.

W grudniu każdego roku absolwenci mieli okazję odnowienia ślubów osobiście lub korespondencyjnie, dzięki czemu pozostawali w kontakcie duchowo-intelektualno-emocjonalnym ze szkołą. Czasopismo „Kalksburger Korrespondenz”, założone w 1886 roku dla

starszych kongregantów, przekształcono później w periodyk dla absolwentów. W ten sposób wpływ edukacyjny szkoły mógł się umacniać. Jeśli życzyli sobie tego sami absolwenci, silna więź ze szkołą, wynikająca z czasu spędzonego w systemie szkolnym, mogła tym samym jeszcze bardziej wzrastać. Szkoła w gruncie rzeczy starała się nie tracić uczniów z pola widzenia. W szczególności czasopismo „Kalksburger Korrespondenz” publikowało regularne relacje z głównych wydarzeń szkolnych, upamiętniając zmarłych i udostępniając od czasu do czasu adresy kontaktowe. W ten sposób starano się mieć wpływ na ówczesnych uczniów, uświadamiając znaczenie wspólnoty i dając im odpowiedni przykład (*100 Jahre...* 1956: 26–27; *Aus der fünfzigjährigen Geschichte...* 1907: 1–31).

Absolwenci mieli też wiele innych okazji do utrzymywania kontaktów ze szkołą, do której zawsze mogli zawitać na różnego rodzaju imprezy galowe, zabierając ze sobą rodziców i inne osoby towarzyszące. Na główne święto, czyli Uroczystość Niepokalanego Poczęcia, składał się nie tylko program religijny. Często wystawiano sztuki teatralne lub – jak to zwykle bywało w szkołach jezuickich – organizowano uroczystości, szczególnie w pierwszych dziesięcioleciach swojego istnienia. W zasadzie szkoła zawsze należycie obchodziła większe święta kościelne – do tego stopnia, że w pierwszych dziesięcioleciach jej istnienia uczniowie spędzali tu nawet Boże Narodzenie i Wielkanoc. Niezapomnianą okazją były też procesje Bożego Ciała: uczniowie maszerowali w galowych strojach w rytm szkolnej orkiestry dętej, zwanej „Bandą”, niosąc tradycyjne flagi (zob. zdjęcie 6). Wśród uroczystości obchodzonych dni ważną rolę pełnił też dzień imienin rektora szkoły, którego początkowo honorowano akademią, a później sztukami teatralnymi. Wśród świąt na szczególne wyróżnienie zasługuje też święto św. Alojzego Gonzagi („Aloisiusfest”), które odbywało się 21 czerwca. Był to dzień udzielania sakramentu bierzmowania, a po południu (do 1914 roku) w tym dniu odbywał się pokaz jeździecki (*100 Jahre...* 1956: 30–31).

Zdjęcie 6: „Banda” w roku 1879/80 (prowadzona przez ks. Burgstallera SJ; górny rząd, po prawej: hrabia Stanisław Siemieński⁷)

Źródło: AASI KK Photosammlung.

Edukacja moralna w szkole opierała się na zasadach Kościoła katolickiego, ale jej unikatową cechą było to, że zwracała uwagę na kształcenie całej osobowości, starając się zadbać indywidualnie o każdego ucznia. Początkowo było to możliwe dzięki stosunkowo niewielkiej liczbie wychowanków, kształconych w dyscyplinie, pracowitości i obowiązkowości do życia, w trosce o potrzeby wspólnoty i zdolność do poświęcania się dla innych. Chciano, żeby wychowankowie szkoły kończyli ją jako osoby samodzielnie myślące, dojrzałe, i ambitne, które staną na wysokości zadania zarówno w życiu prywatnym, jak i publicznym (*100 Jahre... 1956: 15*). Szkoła kształciła uczniów na osoby wrażliwe społecznie, gotowe do pomocy ubogim. Na przykład, co było zwyczajem szkół średnich w tamtych czasach, na Boże Narodzenie organizowano specjalne akcje, które polegały na obdarowywaniu prezentami dzieci z pobliskich wsi (*Jahresbericht 1896: 77*).

⁷ Hrabia Stanisław Siemieński uczęszczał do szkoły w latach 1880–1884 (AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2).

Edukacja intelektualna

Początkowo szkoła łączyła jezuicki program nauczania (odnowione *Ratio Studiorum*) z państwowym, w których podstawowymi przedmiotami były języki klasyczne i literatura. Wychowanie religijne łączono więc przede wszystkim z naukami humanistycznymi (Schmid 2006: 68). Nie dysponujemy żadnymi źródłami zawierającymi program nauczania z pierwszych dziesięcioleci, wiemy tylko, że stopniowo zbiegał się z państwowym curriculum, tak aby szkoła mogła jak najlepiej przygotować uczniów do matury, co miało zapobiec ewentualnemu przenoszeniu uczniów do innej szkoły (*100 Jahre...* 1956: 36). W latach 1893/94 w szkole z internatem w Kalksburgu uczono języka niemieckiego, łaciny i greki oraz literatury, religii, geografii, historii, matematyki i nauk przyrodniczych. W nauczaniu historii koncentrowano się na historii monarchii austro-węgierskiej (*Jahresbericht* 1894: 57, 62–63).

Zdjęcie 7: Klasa VII w roku szkolnym 1909/10 podczas lekcji przyrody prowadzonej przez ks. Kerbera SJ (w pierwszym rzędzie po prawej na końcu: szlachcic Egon Brzozowski⁸)

Źródło: AASI KK Photosammlung.

⁸ Szlachcic Egon Brzozowski był uczniem w Kalksburgu w latach 1904–1911. Przed 1918 r. studiowało tam trzech członków jego rodziny (AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2).

Jako szkoła publiczna gimnazjum było zobowiązane do przestrzegania państwowego programu nauczania. Można się było z niego wycofać tylko za zgodą odpowiednich władz. Doświadczeni nauczyciele sugerowali, że cztery godziny tygodniowo nauki zarówno języka greckiego, jak i literatury greckiej nie wystarczały, więc za zgodą ministerstwa od roku szkolnego 1904/05 wprowadzono pięć godzin z tych przedmiotów w klasach IV i VII (zob. tabela 1). Po wprowadzeniu ministerialnego programu nauczania w 1909 roku, praktyka ta była stopniowo znoszona. W 1909 roku szkoła wystąpiła z wnioskiem o zwolnienie z obowiązku nauczania rysunku i wychowania fizycznego. Uważano, że ze względu na fakt, iż uczniowie mieszkają na terenie szkoły, ćwiczenia fizyczne były i tak ważnym elementem codziennego planu zajęć. Od roku 1910/11 postanowiono uczyć rysunku trzy razy w tygodniu w klasie I, a w kolejnych latach, w systemie progresywnym, rysunek stał się przedmiotem obowiązkowym w klasach I–IV (odpowiednio 3, 3, 2 i 2 godziny tygodniowo). W klasach wyższych przedmiot ten był wykładany jako nieobowiązkowy od 1914/15 roku (*Jahresbericht* 1905: 134; *Jahresbericht* 1910: 56; *Jahresbericht* 1911: 66; *Jahresbericht* 1912: 49; *Jahresbericht* 1913: 74; *Jahresbericht* 1914: 25–26; *Jahresbericht* 1915; *Jahresbericht* 1913: 74; *Jahresbericht* 1914: 25–26: 93). Od 1909 roku nauczanie uzupełniono o wykłady ilustrowane przezroczami, a od roku 1914 szkoła prowadziła nawet kino (Schmid 2006: 24). W pierwszym półroczu 1914 roku zorganizowano aż 58 pokazów filmowych, które w większości poruszały tematykę przyrodniczą. Pokazy odbywały się jeden raz w tygodniu (*Jahresbericht* 1914: 40).

Tabela 1: Tygodniowy rozkład godzin w roku 1909/10 (liczba godzin w tygodniu)

Klasa	1	2	3	4	5	6	7	8	Razem
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Niemiecki	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Łacina	8	7	6	6	6	6	5	5	49
Greka	–	–	5	5	5	5	4	5	29
Historia	–	2	2	2	3	4	3	4 (semestr I) 3 (semestr II)	20 (19)
Geografia	2	2	2	2	1	–	–	–	9

Matematyka	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Historia naturalna (biologia)	2	2	–	–	3	2 (3)	–	–	9 (10)
Fizyka i chemia	–	–	2	3	–	–	4	3 (1) 4 (2)	12 (13)
Propedeutyka filozofii	–	–	–	–	–	–	2	2	4
Razem	21	22	25	26	26	25 (26)	26	26	197 (199)

Źródło: *Jahresbericht* 1910: 56.

Jak już wspomniano, początkowo szkoła była zwolniona z prowadzenia wychowania fizycznego w ramach planu lekcji. Zajęcia gimnastyczne były jednak obowiązkowe już w drugim semestrze roku szkolnego 1919/20, a następnie stały się przedmiotem nauczania w każdej klasie (*Jahresbericht* 1920: 4; *Jahresbericht* 1921: 4). Zgodnie z edyktem ministerialnym wydanym w 1925 roku, język angielski stał się tzw. „względny” przedmiotem obowiązkowym⁹ w czterech najwyższych klasach, a w ramach przedmiotów fakultatywnych nauczano francuskiego i stenografii (*Jahresbericht* 1926: 3; *Jahresbericht* 1928: 4).

Ustawa o szkołach średnich z 1927 roku z jednej strony zmieniła porządek nauczania języków obcych (naukę łaciny rozpoczynano w klasie II, a języka greckiego w klasie IV), a z drugiej strony wprowadzała obowiązek nauczania kilku przedmiotów opartych na umiejętnościach. Oprócz tych zmian dopuszczono nauczanie stenografii i języków nowożytnych jako przedmiotów fakultatywnych. W tym systemie szkoła przewidywała nauczanie języka chorwackiego, czeskiego, francuskiego, węgierskiego, włoskiego, polskiego i słoweńskiego. W programie nauczania z 1935 roku wprowadzono program studiów, tzw. *Realgymnasium*. Zgodnie z nim, od 1936 roku, od klasy III uczniowie mogli się uczyć albo języka greckiego, albo nowożytnego języka obcego. Uczniowie, którzy zdecydowali się na naukę w systemie *Realgymnasium*, od klasy V mogli się zapoznać z jeszcze jednym nowożytnym językiem obcym (Schmid 2006: 27, 69; *Jahresbericht* 1929: 5).

⁹ Określano przedmioty, z których rodzice wybierali tzw. przedmiot „względny obowiązkowy”, czyli przedmiot którego dziecko musiało się uczyć, choć to rodzice dokonywali jego wyboru. W przypadku przedmiotów fakultatywnych nie było takiej możliwości (Spáčilová 2002: 88).

Deklamacje (recitale i wystąpienia retoryczne) uzupełniały zajęcia klasowe uczniów. Ćwiczone je na podstawie wytycznych zawartych w *Ratio Studiorum*. Przy takich okazjach uczniowie mieli możliwość zaprezentowania swoich talentów i wiedzy przed sobą nawzajem, nauczycielami i szerszą publicznością: recytowali wiersze, wygłaszali retoryczne przemówienia na zadany temat itp. W tamtym czasie uczniowie nazywali swoje koła naukowe, a z czasem również publiczne wystąpienia, „Akademiemi”, w których skupiali się najlepsi uczniowie piszący opowiadania i wiersze lub tłumaczący je na języki nowożytny (Apponyi 1931: 28).

W szkole z internatem w Kalksburgu kwitło również aktywne studenckie życie teatralne. Kilka razy w roku organizowano przedstawienia: tradycyjnie w dniu imienin rektorskich, w czasie karnawału wiosennego, a także pod koniec roku, czyli w dniu święta św. Alojzego Gonzagi (Apponyi 1931: 33–34).

Deklamacje, akademie publiczne i przedstawienia teatralne miały wychowawczy wpływ na młodzież szkolną. Uczniowie uczyli się, jak należy się zachowywać przed publicznością, jak odważnie i z determinacją wychodzić na scenę, a także jak umiejętnie się posługiwać dobrze wyartykułowaną, jasną i zrozumiałą mową. Tym samym uczniowie mieli możliwość wykorzystywania nabytych kompetencji (znajomość języka, wykształcenie literacko-historyczne, rzemiosło i umiejętności retoryczne oraz poetyckie), a także szansę poszerzania swojej wiedzy zgodnie z zainteresowaniami (Schmid 2006: 76).

Wychowanie fizyczne

Duży park otaczający szkołę i internat oferowały liczne możliwości uprawiania sportu. Wychowanie fizyczne było mocno akcentowane ze względów pedagogicznych, jako uzupełnienie pracy intelektualnej, a także w celu osiągnięcia przez uczniów siły fizycznej i rozwoju umiejętności fizycznych. Przy dobrej pogodzie uczniowie chodzili na spacer, grali w piłkę, a w maju wybierali się na dłuższą wycieczkę. Kiedy było ciepło, szli pływać. Mieli również możliwość trenowania szermierki oraz, aż do I wojny światowej, jazdy konnej. Bardziej zaawansowani uczniowie mogli się popisać umiejętnościami jeździeckimi podczas wspomnianego już „Aloisiusfest”, mogli też uczestniczyć w organizowanych przez szkołę zawodach. Od 1906

roku szkoła organizowała zawody tenisowe, a od roku 1913 zawody szermiercze. Pierwszy mecz piłki nożnej odbył się w 1913 roku, ale już od roku 1905, a nawet wcześniej, uczniowie grali w piłkę nożną. Typowym formą meczu w Kalksburgu był tzw. „Pugnspiel”¹⁰, polegający na tym, że zawodnicy mierzyli, żeby uderzyć w przeciwnika skórzaną piłką, a każdy mógł się bronić i wycofać za swoją tarczę. W okresie międzywojennym popularnymi grami były piłka ręczna i koszykówka. Zimą uczniowie jeździli na łyżwach, sankach, grali w hokeja, rzadziej natomiast jeździli na nartach, częściej już po I wojnie światowej jeździli na nartach biegowych. Od roku 1897 szkoła z internatem posiadała oddzielną salę gimnastyczną, w której pod koniec roku szkolnego odbywała się gala sportowo-gimnastyczna (*100 Jahre... 1956: 47–49, Das Kollegium... 1906: 43–48*).

Zdjęcie 8: Trening jeździecki w 1888/89 r. (czwarty od lewej: hrabia Władysław Pusłowski)¹¹

Źródło: AASI KK Photosammlung.

¹⁰ Słowo *pugna* w języku hiszpańskim oznacza zderzenie lub konflikt. Być może właśnie stąd pochodzi nazwa tej gry. Nie znaleziono jednak żadnej informacji o takiej grze w innych szkołach jezuickich.

¹¹ Hrabia Władysław Pusłowski był uczniem szkoły w latach 1882–1890 (AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2).

Edukacja patriotyczna

Szkoła świadomie wzięła na siebie wychowanie elit imperium. W czasach panowania monarchii uważano, że jej zadaniem jest zakorzenienie i wzmocnienie lojalności uczniów wobec dynastii. Sama rodzina Habsburgów okazywała szkole duże zainteresowanie. Jej członkowie często ją odwiedzali, na przykład w roku 1997 arcyksiążę Albrecht nawet wziął udział w zajęciach szkolnych, z okazji jego śmierci w szkole odbyło się specjalne nabożeństwo żałobne (*Jahresbericht* 1895: 67). Również arcyksiążę Karl Ludwig kilkakrotnie odwiedzał szkołę na zaproszenie swojego byłego nauczyciela, dr Josepha Ficka, który uczył również samego cesarza, a później pracował w szkole w Kalksburgu (*Jahresbericht* 1895/96: 78–79; *Das Kollegium...* 1906: 10).

W okresie istnienia Cesarstwa Austro-Węgierskiego, podobnie jak inne szkoły, szkoła w Kalksburgu obchodziła imieniny cesarza i jego żony, upamiętniano również rocznice ich wstąpienia na tron. Silna więź łączyła szkołę z cesarzem Franciszkiem Józefem, którego można uznać za jej założyciela. Również lojalność szkoły wobec jego następcy pozostawała niezachwiana: w latach 1917/18 uczniowie codziennie modlili się za „ukochaną rodzinę cesarza” (*100 Jahre...* 1956: 32; *Jahresbericht* 1909: 3–7; [*Königsjubiläum*] 1907: 24; *Jahresbericht* 1917: 3–5; *Jahresbericht* 1918: 71).

W tym okresie szkoła szczególnie wzmocniała w uczniach poczucie przynależności do monarchii Habsburgów, cesarza i cesarstwa. Skład młodzieży szkolnej był dość niejednorodny pod względem narodowości i kraju pochodzenia, a nawet obywatelstwa (zob. rys. 9). Sami księża jezuici również należeli do różnych grup etnicznych, mówili różnymi językami, choć fakt ten uznawano za zjawisko całkowicie naturalne, dzięki czemu szkoła kształciła uczniów w sposób promujący zrozumienie między narodami i kulturami oraz akceptujący różnorodność. Przedstawiała także imperium jako środowisko, w którym różne narody i grupy etniczne żyły razem w pokoju, w poszanowaniu należnych im praw (*100 Jahre...* 1956: 14; *Zur Erinnerung...* 1883: 24). Podczas uroczystości habsburskich w 1882 roku szkoła świadomie dała wyraz tej różnorodności, przykładowo recitale odbyły się również w języku polskim i czeskim (*Zur Erinnerung...* 1883: 3).

Zdjęcie nr 9: Zdjęcie klasowe z hrabią Josefem Starzeńskim z 1884/85 r.

Źródło: AASI KK Photosammlung.

Program pedagogiczny szkoły dobrze podsumowuje ostatnia strofa hymnu z epoki cesarskiej (*Kalksburger Festhymne*):

*Den Samen, den in unser Herz
hier treue Hände legen,
laß mächtig sprießen himmelwärts
durch Deinen Muttersegen!
Daß wir als Christen frank und frei,
als Männer felsenfest und treu,
die jungen wie die alten,
zu Thron und Kirche halten*¹².
(*Kalksburger Festhymne* 1908: 13)¹³.

¹² Dziś: „przy kraju i Kościele” (Schmid 2006: 9).

¹³ W przybliżonym tłumaczeniu: „Ziarno, które jest w naszych sercach, posiejcie tutaj wierne ręce, niech wykiełkuje potężnie ku niebu przez błogosławieństwo naszej Matki! A my jako chrześcijanie szczerzy i wolni, jako ludzie niezłomni i lojalni, młodzi i starzy, trzymajmy się Tronu i Kościoła”.

Różnorodność językową i etniczną kultywowano nawet po rozpadzie monarchii. Jak widać, szkoła oferowała nauczanie całej gamy języków w formie przedmiotów fakultatywnych dla młodzieży wywodzącej się z różnych nacji. Można tu przytoczyć słowa absolwenta szkoły biskupa hrabiego Jánoša Mikeša jako dowód na to, że lojalność wobec Habsburgów nie zniknęła całkowicie, przynajmniej nie od razu: „Cieszę się czytając doniesienia o tym, że oddech rewolucji i republiki nie zainfekował mojego ukochanego Kalksburga” (*Zum Geleite* 1923: 1).

Życie w internacie

W trosce o przestrzeganie zasad wychowawczych szkoła początkowo przyjmowała tylko uczniów, którzy mieszkali na stałe w internacie. Później zaczęto przyjmować niewielką liczbę dziennych uczniów z okolicy (Schmid 2006: 76). Obowiązkowe mundury, podobne do austriackiego munduru oficerskiego, wzmacniały jeszcze bardziej poczucie przynależności do wspólnoty (*Jahresbericht* 1936: 27–33). Ponieważ w pierwszych dziesięcioleciach istnienia szkoły uczniowie nie wracali do domów rodzinnych nawet na Boże Narodzenie i Wielkanoc, internat stał się ich drugim domem. Rodzice, którzy mieszkali w pobliskiej stolicy, mogli się spotykać z dziećmi w Wiedniu podczas tzw. dni wycieczkowych. Zwyczaj ten zlikwidowano jednak w 1901 roku (Schmid 2006: 23; *Das Kollegium...* 1906: 41).

Szkolny styl życia oferował uczniom zajęcia uzupełniające edukację, poszerzając ją nie tylko o wychowanie fizyczne, ale także o naukę języka nowożytnego. Wśród księży jezuitów byli tacy, którzy nie rozumieli języka niemieckiego, np. komunikacja z ks. Bardesem była możliwa tylko po francusku, a to on właśnie lubił rozmowy z chłopcami (*100 Jahre...* 1956: 56). Internat oferował zorganizowaną naukę języków, obejmującą m.in. kursy czeskiego, francuskiego, węgierskiego, włoskiego i polskiego. Uczniowie uczęszczający na te fakultatywne zajęcia otrzymywali oceny wyników swojej pracy (*Das Kollegium...* 1906: 35; *Jahresbericht* 1938: 6 itd.). W internacie uczono również śpiewu i muzyki pod kierownictwem specjalnego dyrektora muzycznego, który koordynował pracę (często świeckich) nauczycieli śpiewu i muzyki. Uczniowie zajmujący się muzyką mogli od klasy IV podjąć naukę gry na instrumencie w orkiestrze i/lub orkiestrze

dętej – „Bandzie”, założonej w roku 1868 przez ks. Schwärzlera SJ (*100 Jahre...* 1956: 43–45).

Najstarszych uczniów uczęszczających do klas VII i VIII zapraszano do zostania członkami tzw. „Świątyni Dymu” (*Rauchtempel*)¹⁴. Byli oni gospodarzami budynku działającego na zasadach klubu. Budynek dostępny był dla ich wyłącznego użytku, mogli go urządzać i dekorować według własnych pomysłów. Tutaj spędzali wolny czas, pijąc herbatę i jedząc popołudniowe przekąski, mogli też grać w bilard. W 1883 roku członkowie „Świątyni Dymu” założyli wspólnotę zajmującą się upiększaniem budynku (*Verschönerungsverein*), zarządzaną przez wybrany korpus oficerski. Obok budynku *Rauchtempel* znajdował się początkowo jeden, potem dwa korty tenisowe, a także pole do gry w kręgle (Schmid 2006: 20; *Das Kollegium...* 1906: 40–42).

Uczniowie

Przed 1918 rokiem zasięg szkoły obejmował wszystkie ziemie należące do monarchii Habsburgów, a niektórzy uczniowie przyjeżdżali tu nawet spoza jej granic. Oprócz uczniów węgierskich, czeskich i innych Słowian z południa Europy, do szkoły uczęszczali również uczniowie polscy. Ich odsetek wzrósł głównie w latach wojny, przekraczając 8% (patrz tabela 2). Jeśli chodzi o miejsce urodzenia polskich uczniów, możemy je określić tylko pośrednio – na przykład językiem ojczystej niewielkiej grupy uczniów był język rosyjski. Ci, których językiem ojczystym był polski, wywodzili się bez wątpienia głównie z zaboru rosyjskiego. Prawosławni Rosjanie natomiast nie zgłaszali się do szkoły ze względu na ich przynależność religijną, szkoła przyjmowała bowiem tylko uczniów wyznania katolickiego. Podobnie uczniowie wywodzący się z Galicji musieli być przede wszystkim Polakami, a wśród uczniów pochodzących z austriackich terenów Śląska z pewnością byli również obywatele polscy. Wydaje się więc, że polscy uczniowie wywodzili się głównie z tych terenów.

¹⁴ Być może chodzi o pokój z cygarami, przy czym pokoje w *Rauchtempel* były zbudowane w podobny sposób. Członkowie mieli tam również pozwolenie na palenie tytoniu.

Tabela 2: Uczniowie polscy w szkole z internatem w Kalksburgu (1897/98–1918/19)

Rok szkolny	Uczniowie klasyfikowani	Miejsce urodzenia				Uczniowie z polskim jako językiem ojczystym	
		Austriacki Śląsk	Galicja	Rosja	Polska	Liczba osób	%
1893/94	83	0	1	2	–	4	4,8
1894/95	118	1	2	1	–	6	5,1
1895/96	153	1	4	1	–	6	3,9
1896/97	208	6	5	1	–	7	3,4
1897/98	232	3	6	0	–	8	3,4
1898/99	271	2	8	0	–	11	4,1
1899/00	282	1	9	1	–	12	4,3
1900/01	262	1	8	2	–	11	4,2
1901/02	259	1	7	3	–	10	3,9
1902/03	290	2	8	2	–	8	2,8
1903/04	300	3	4	2	–	5	1,7
1904/05	288	1	6	1	–	7	2,4
1905/06	304	0	7	1	–	6	2
1906/07	319	1	10	2	–	9	2,8
1907/08	311	1	14	1	–	15	4,8
1908/09	308	1	11	1	–	12	3,9
1909/10	323	2	11	4	–	15	4,6
1910/11	314	2	10	10	–	16	5,1
1911/12	315	3	11	11	–	18	5,7
1912/13	307	2	9	5	–	13	4,2
1913/14	310	0	7	6	–	12	3,9
1914/15	303	1	21	2	–	24	7,9
1915/16	302	2	21	3	–	24	7,9
1916/17	322	3	23	2	–	27	8,4
1917/18	328	2	24	0	3	27	8,2
1918/19	294	5	10	0	0	8	2,7

Źródło: *Jahresbericht 1894–1919*.

Po I wojnie światowej, po okresie dobrej koniunktury gospodarczej w drugiej połowie lat dwudziestych XX wieku, liczba studentów z językiem polskim jako ojczystym w stosunku do węgierskiego drastycznie spadła – prawdopodobnie w wyniku wielkiej recesji światowej (zob. tabela 3). Ze względu na ich niewielką liczbę, polscy uczniowie na kilka lat szkolnych prawdopodobnie znaleźli się w kategorii „innych narodowości”, nie posiadamy więc na ich temat żadnych danych. W związku z tym, w późniejszych latach uczniowie ci nie mieli już szansy na edukację polskojęzyczną. Odsetek uczniów pochodzących z Polski był na ogół wyższy niż uczniów z językiem polskim jako ojczystym. Do tej grupy należały prawdopodobnie także dzieci z rodzin niemieckojęzycznych urodzone we wschodniej części Polski.

Tabela 3: Uczniowie polscy w szkole z internatem w Kalksburgu (1919/20–1937/38)

Rok szkolny	Uczniowie klasyfikowani	Kraj pochodzenia: Polska		Z językiem polskim jako ojczystym		Obywatele polscy	Uczący się języka polskiego
		Osoby	%	Osoby	%		
1919/20	292	9	3	6	2,1	n. d.	n. d.
1920/21	271	7	2,6	3	1,1	n. d.	n. d.
1921/22	260	6	2,3	3	1,2	n. d.	n. d.
1922/23	258	5	1,9	3	1,2	n. d.	n. d.
1923/24	265	7	2,6	4	1,5	n. d.	n. d.
1924/25	270	n. d.	n. d.	4	1,5	n. d.	n. d.
1925/26	276	n. d.	n. d.	5	1,8	n. d.	n. d.
1926/27	261	n. d.	n. d.	5	1,9	n. d.	n. d.
1927/28	267	8	3,0	5	1,9	3	n. d.
1928/29	276	9	3,3	6	2,2	4	3
1929/30	294	8	2,7	7	2,4	5	5
1930/31	303	7	2,3	5	1,7	3	2
1931/32	291	5	1,7	2	0,7	1	1
1932/33	296	n. d.	n. d.	1	0,4	n. d.	1
1933/34	274	n. d.	n. d.	1	0,4	n. d.	0
1934/35	282	n. d.	n. d.	1	0,4	n. d.	0
1935/36	266	1	0,4	1	0,4	n. d.	0

Rok szkolny	Uczniowie klasyfikowani	Kraj pochodzenia: Polska		Z językiem polskim jako ojczystym		Obywatele polscy	Uczący się języka polskiego
		Osoby	%	Osoby	%		
1936/37.	274	n. d.	n. d.	1	0,4	n. d.	0
1937/38.	256	n. d.	n. d.	0	0	n. d.	0

n.d. = brak danych

Źródło: *Jahresbericht* 1920–1938.

Pozostaje pytanie, kim dokładnie byli polscy uczniowie tej szkoły? Szkoła z internatem w Kalksburgu była instytucją popularną wśród arystokracji austriackiej, czeskiej, węgierskiej i chorwackiej, nic więc dziwnego, że wiele polskich rodzin arystokratycznych również kształciło tam swoje dzieci. Na przykład, z rodziny Sułkowskich, Aleksander i Franz studiowali w Kalksburgu w latach 1885–1888 (zob. zdjęcie 10), a Roman uczęszczał do szkoły w roku 1907/08¹⁵. W spisie z 1901 roku wymieniającym wychowanków – oprócz hrabiego Starzeńskiego, którego nazwisko jest wymienione gdzie indziej – można zidentyfikować członków kilku innych rodzin polskich baronów, hrabiów i książąt¹⁶.

¹⁵ AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2.

¹⁶ Hrabia Stefan Bobrowski, hrabia Leo Czarnecki, książę Adam Czartoryski, hrabiowie Alexander i Constantin Dzieduszyccy, książę Stanislaus Jablonowski, hrabia Georg Kalinowski, hrabia Stanislaus Konarski, hrabiowie Felician i Kasimir Korytowscy, hrabiowie Josef i Leopold Koziobrodzcy, hrabia Bornislaus Lasocki, hrabiowie Casimir, Franz i Miecislaus Ledóchowscy, hrabia Zdislav Łoś, księżęta Georg i Zdislav Lubomirscy, hrabia Georg Wandlin Mniszech, hrabia Eduard Mycielski, hrabia Alexander Ostrowski, hrabia Adam Plater-Broel, hrabia Theophil Plater-Syberg, hrabia Adam Potuliczki, książę Wenceslaus Radziwiłł, hrabia Roman Romer v. Chysów, hrabia Stanislaus Siemieński-Lewiczki, hrabia Alexander Skrzyński, hrabia Stanislaus Stadniczki, hrabiowie Alexander i Jakob Baron von Szymonowiczowie, hrabia August Wodziczki, hrabiowie Adam, Ladislaus i Thomas Zamojczyk (*Adressen alter Kalksburger* 1901: 19–50).

Zdjęcie 10: Członkowie Oddziału 1 w dniu 24 września 1886 r., w tym dwóch członków rodziny księcia Sułkowskiego

Źródło: AASI KK Photosammlung.

Nauczyciele

Nauczycielami szkoły byli w zdecydowanej większości, a początkowo prawie bez wyjątku, jezuici. Dostępne źródła dotyczące nauczycieli pochodzą z roku 1893/94. Można powiedzieć, że od przełomu wieków aż do przejścia szkoły przez państwo, z powodu spadku liczby nowych przyjęć do zakonu, ciało pedagogiczne rocznie liczyło na ogół od dwóch do czterech nauczycieli, którzy nie byli jezuitami. Językiem ojczystym większości prefektów oraz nauczycieli wywodzących się z zakonu był niemiecki, ale obecne były też różne inne języki monarchii, np. polski (*100 Jahre...* 1956: 14–15). Ojcowie jezuici mówiący po polsku uczyli chętnych uczniów tego języka.

Trudno odtworzyć całą listę nazwisk nauczycieli, jednak w opracowaniu Schmida (2006: 88–90) pojawiają się następujące nazwiska: ks. Josef Starzeński SJ (1894–95, 1914–15), ks. Felix Hotynski SJ (1897–98) i ks. Konstantin Otwinowski SJ (1883–84, 1899–1901). W latach 1881–1886 studiował tam również sam ks. Starzeński (zob. zdjęcia 9 i 11), podobnie jak 10 innych członków rodziny hrabiowskiej w okresie istnienia imperium¹⁷.

Zdjęcie 11: ks. Josef Starzeński SJ w 1917 r.

Źródło: AASI KK Photosammlung.

Podsumowanie

Jezuicka szkoła z internatem w Kalksburgu miała na celu rozwój całej osobowości ucznia. Oprócz wszechstronnego wychowania opartego na etyce religijnej, jezuici za szczególnie ważne uznawali utrzymanie wysokiego poziomu kształcenia intelektualnego. Ze względu na korzystne położenie geograficzne szkoły i możliwości oferowane przez szkołę z internatem, placówka oferowała dodatkowe

¹⁷ Hrabiowie Adam, Albert, Anton, Heinrich, Julius, Kazimierz, Leopold, Leonhard, Paweł i Witold Starzeńscy (AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2).

zajęcia w dziedzinie sportu oraz muzyki. O popularności tego rodzaju programu pedagogicznego świadczył z jednej strony ranking społeczny jej uczniów, a z drugiej – miejsce ich urodzenia. Wielu uczniów pochodziło z różnych części monarchii Habsburgów, a od 1918 roku także spoza Austrii. Liczba uczniów z językiem polskim jako ojczystym była znacząca w okresie istnienia monarchii. Jednak już po odrodzeniu niepodległej Polski stosunkowo niewielu uczniów decydowało się na gimnazjum w Kalksburgu. Przyczyny tej zmiany powinny się stać przedmiotem kolejnych badań.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiv der Österreichischen Provinz der Gesellschaft Jesu/Archivum Provinciae Austriae Societatis Iesu (AASI). Kollegsarchiv Kalksburg (KK) Photosammlung.
AASI KK 37/2. Register der eingeschriebenen Zöglinge, t. 2.

Opracowania

[*Königsjubiläum*] (1907). „Kalksburger Korrespondenz”, t. 22, nr 57, s. 24.
100 Jahre Kollegium Kalksburg Festschrift 1956, Sonderheft der Kalksburger Korrespondenz (1956). Wien: Kollegium Kalksburg.
Adressen alter Kalksburger (1901). „Kalksburger Korrespondenz”, t. 17, nr 33, s. 19–50.
Apponyi A. (1931). *Élmények és emlékek [Doświadczenia i wspomnienia]*, Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
Aus der fünfzigjährigen Geschichte der Congregatio Virginis Immaculatae in unserem Kollegium (1907). „Kalksburger Korrespondenz”, t. 23, nr 52, s. 1–31.
Das Kollegium Immaculatae Virginis zu Kalksburg 1856–1906, Festschrift zur Jubelfeier seines fünfzigjährigen Bestandes (1906). Wien: G. Gistel.
Die Große Kongregation (1908). „Kalksburger Korrespondenz”, t. 24, nr 62, s. 7–8.
Bülow E. (1901). *Gedenkblätter aus der österreichisch-ungarischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, Kalksburg: Franz Doll.
Jahresbericht des Privat-Untergymnasiums der Gesellschaft Jesu Kalksburg für das Schuljahr 1893–94 (1894). Wien: Selbstverlag, 1894 [publikowane pod różnymi tytułami corocznie do 1937/38 roku; w skrócie: *Jahresbericht*].

- Jesuiten in Österreich, Festschrift zum 400jährigen Gründungsjubiläum zum österreichischen Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu 1563–1963* (1963). Wien: Österreichische Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu.
- Kalksburger Festhymne* (1908). „Kalksburger Korrespondenz”, t. 23, nr 59, s. 13.
- Kollegium Kalksburg* (n.d.). <https://gym.kalksburg.at/> [dostęp: 22.04.2020].
- Pfleger P. (1997). *Gab es einen Kulturkampf in Österreich?*, Innsbruck: Utzverlag.
- Rébay M. (2010). *A kalksburgi jezsuita kollégium magyar szemmel [Gimnazjum jezuickie w Kalksburgu: Perspektywa węgierska]*, [w:] I. Fenyő, M. Rébay (red.), *Felzántatlan területeken, Tanulmányok Brezsnányosky László 65. születésnapjára [Na nieobrobionych polach. Studia ofiarowane László Brezsnányoskemu na 65. urodziny]*, Debrecen: Csokonai, Debrecen, s. 149–169.
- Schmid J.-G. (2006). *150 Jahre Kollegium Kalksburg 1856–2006, Gymnasium, Realgymnasium und seit 1994 auch Volksschule, Eine Dokumentation über die katholische Privatschule und einseitige Jesuitenschule seit ihrer Gründung im Jahre 1856*, Wien: Altkalksburger Club.
- Schmidt J. (1958). *Entwicklung der katholischen Schule in Österreich*, Wien: Verlag Herder.
- Spáčilová L. (2002). *Deutsch-tschechische Lehrbuchtraditionen in den böhmischen Ländern von 1740 bis 1918*, [w:] H. Glück (red.), *Die Volkssprachen als Lerngegenstand im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Berlin–New York: Walter de Gruyter, s. 87–101.
- Weingraber M. (1998). *Die rechtliche Situation der katholischen Privatschulen von 1850–1995 dargestellt am Beispiel des Aloisianum am Freinberg* [rozprawa doktorska, Linz].
- Zum Geleite* (1923). „Kalksburger Korrespondenz”, t. 38, nr 102, s. 1–3.
- Zur Erinnerung an die Habsburg-Feier im Collegium Virginis Immaculatae zu Kalksburg am 3. Dezember 1882* (1883). Wien: Mayer.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Magdolna Rébay
 Uniwersytet w Debreczynie
 Instytut Studiów Edukacyjnych i Zarządzania Kulturą
 e-mail: rebay.magdolna@arts.unideb.hu